

Zahorán Csaba

ROMÁNÜLDÖZÉS A SZÉKELYFÖLDÖN?

*Egy állítólagos etnikai tisztogatás története*¹

2008. november 4-én érdekes vitára került sor a román parlamentben egy nagy-románia párti képviselő törvényjavaslata kapcsán. A tervezet szerint támogatni kellene azoknak a családoknak a visszatérését a Székelyföldre, amelyeket 1989. december 21-e után űztek el a magyar szoviszta Hargita, Kovászna és Maros megyéből, illetve azokat a fiatal román családokat, amelyek meg szeretnének telepedni ezekben a megyékben.² A kezdeményezés – amelyet a parlament végül nem fogadott el – egy közel két évtizedes, sajátos magyar-román konfrontációt elevenített fel. Egy olyan ügyet, amely, bár szorosan kapcsolódik a nemzetközileg is ismert és nagy publicitást kapott 1990. márciusi marosvásárhelyi konfliktushoz, ám a magyar köztudat mégis alig tud róla – sőt, a magyarországiból gyakorlatilag teljesen hiányzik – miközben a románban mindmáig érezhető a jelenléte.

A szóban forgó interetnikus ellentét az 1989. december 22-i romániai fordulatot követően jelentkezett a Székelyföldön, különösen Románia két magyar többségű megyéjében, Hargita és Kovászna megyében. Nicolae Ceaușescu bukása és rendszerének összeomlása itt sem zajlott le vértelenül – a népharag végzett a Milícia és a Securitate néhány tagjával – de a rendszerváltási folyamat itt etnikai dimenziót is nyert. A diktatúra felszámolása ugyanis jelentős változásokkal járt a helyi hatalmi viszonyokban és a közéletben. Nemcsak, hogy az elitekben végbement cserék nagymértékben érintették az arányukhoz képest felülreprezentált románokat, hanem szinte azonnal megkezdődött az utóbbi évtizedek során fokozatosan leépített magyar intézményrendszer visszaállítása. Ám hamarosan meg-

¹ A dolgozat elkészítéséhez adott tanácsaiért köszönet illeti Bárdi Nándort.

² *Dezbateri parlamentare*. Ședința Camerei Deputaților din 4 noiembrie 2008. <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=6558&idm=10&idl=1>

mutatkoztak azok az érdekellentétek, amelyek a nemzeti kommunista rendszert kettős – politikai és nemzeti – elnyomásként megélő, és azt felszámolni igyekvő helyi magyar lakosság és a domináns helyzetüket féltő románok között feszültek. A probléma egyrészt országos szinten fogalmazódott meg: a demokratizálás – és a vele járó kisebbségi jogkiterjesztés – komoly kihívást jelentett a Ceaușescu-rendszerben hivatalos ideológiává emelkedő, és a mindennapokban is egyre jobban érvényesülő homogén (román) nemzetállami eszmére nézve. Másrészt a magyar önkormányzati törekvések közvetlenül is fenyegették a helyi román eliteket, hiszen főleg az ő pozícióik és jövőjük volt a tét.³ Ennek megfelelően ezen a ponton már szét is válik a székelyföldi események megítélése, ami még napjainkban is befolyásolja az interetnikus kapcsolatok értékelését. Az egyes narratívákra azonban később térek ki.

A konfliktus előjelei már 1990. január elején érezhetőek voltak, amikor egy delegáció érkezett Hargita megyéből Bukarestbe, és egy több oldalas memorandumot adott át a kormánynak a székelyföldi románok elleni bűncselekményekről és erőszakos elűldözésükről.⁴ A jelek egyre sokasodtak, nem egész három hónap múlva, az iskolák szétválasztása kapcsán pedig bekövetkezett a nyílt összecsapás. Marosvásárhely „fekete márciusa” több halálos áldozatot is követelt, és gyakran a régió első etnikai konfliktusaként tartják számon a rendszerváltások után.⁵ Az események kivizsgálására szinte azonnal parlamenti bizottság alakult, ám a román politika felfokozott nacionalista légkörében továbbra is hallatszottak azok

³ Ezzel kapcsolatban lásd: Csata Zsombor: A politikai-adminisztratív elit változásai Csíkszeredában (1968–2000). *Magyar Kisebbség*, 2002, 1. sz. 260-286.

⁴ A küldöttség tagja volt Ioan Oancea korábbi Hargita megyei funkcionárius, 1990–1992 között a Nemzeti Megmentési Front Hargita megyei képviselője is. Erről lásd: Király Károly: *Nyílt kártyákkal. Önéletírás és naplójegyzetek*. Budapest, 1995, Nap Kiadó. 171-172, Domokos Géza: *Esély I.*, Csíkszereda, 1996, Pallas-Akadémia. 25-27., valamint: *Monitorul Oficial al României*, Partea a II-a (a továbbiakban: MO), Nr. 262. (1991. november 5.) 23. De a lincselések románellenes cselekedetként való értelmezése a magyar–román diplomáciai kapcsolatokban is kisebb feszültséget okozott. Lásd: Szűts Pál: *Bukaresti napló 1985–1990*. Budapest, 1998, Osiris Kiadó. 270-278.

⁵ Ezzel kapcsolatban lásd például: Simon Judit: *Városkép románokkal és magyarokkal*. Nagyvárad, 2000, Scripta Kiadó, ill. Kincses Előd: *Marosvásárhely fekete márciusa*. Budapest, 1990, Püski Kiadó.

a hangok, amelyek a románokat érő atrocitásokról tudósítottak. Sajtóhírek jelentek meg székelyföldi nacionalista, románellenes megmozdulásokról, románokat ért támadásokról stb.⁶ Ezt követően 1990 végén a Román Nemzeti Egységpárt⁷ kezdeményezésére a román törvényhozás egy parlamenti bizottság megalakításáról döntött, amelynek a feladata azoknak a személyeknek a meghallgatása volt, „akik kénytelenek voltak elhagyni munka- és lakóhelyüket Hargita és Kovászna megyében”.⁸

A bizottság feljogosítást kapott a „Hargita-Kovászna jelenség” okainak és körülményeinek a megállapítására. Összetétele tükrözte az akkori parlamenti erőviszonyokat, 25 tagjának többségét a Nemzeti Megmentési Front delegálta, de helyt kaptak benne – többek közt – a Nemzeti Liberális Párt, a Román Nemzeti Egységpárt és az RMDSZ tagjai is. A bizottság meghallgathatott bárkit, aki hozzá fordult, és további több száz személytől kapott tájékoztatást, feljegyzést, jelentést, nyilatkozatot stb. Saját megfogalmazása szerint „a korrektség és objektivitás szellemében”⁹ működött, két albizottsága kiszállt több székelyföldi és egyéb helyszínre, ahol szintén meghallgatásokat tartottak. Az összegyűlt anyagot rendszerezték

⁶ Például 1990. március végén a bukaresti televízióban számoltak be románellenes bűntettekről Kovászna és Hargita megyében (*Háromszék*, 1990. március 27.), augusztusban Kozsokár Gábor RMDSZ-es szenátor nyilatkozta, hogy a szenátus ülésén egyes szenátorok – a Vatra Românească tagjai – rendszeresen támadják a magyarokat, majd Virgil Măgureanu, a Román Hírszerző Szolgálat vezetője kijelentette, hogy Hargita és Kovászna megye két forró pont az ország térképén, tele feszültségekkel (*Háromszék*, 1990. augusztus 4.), 1990. október 4-én a román szenátus határozatot hozott, amelynek alapján a többségében magyarul lakta területen [azaz a Székelyföldön] keresztülhaladó személyvonatokon a jövőben rendőrségi és katonai járőrök tartanak ellenőrzést. A televízióban azzal indokolták ezt az intézkedést, hogy meg kell védeni a román utazóközönséget az itt lakó utasok „terrorizmusától”. (*Romániai Magyar Szó*, 1990. október 6.). Idézi: Udvardy Frigyes: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1990–2003*. (1990. március 27.; augusztus 4.; október 4.). Ld: <http://udvardy.adatbank.transindex.ro/>

⁷ A Román Nemzeti Egységpárt (PUNR) a nacionalista Vatra Românească szervezetből jött létre. Lásd még a 31. és 68. jegyzetet.

⁸ A szenátusi és képviselőházi bizottságokat egyesítő bizottság 1990. december 31-én alakult meg. *Parlamentul României: Raportul Comisiei Parlamentare de audiere a persoanelor care, după 22 decembrie au fost nevoite să-și părăsească locul de muncă și domiciliul din județele Harghita și Covasna*. București, 1991. 3.

⁹ Uo.

és elemezték, a Jelentés megszerkesztésére egy újabb albizottság alakult. Az elkészült szöveget 1991 októberében fogadta el a bizottság. A 137 oldalas dokumentum az indoklás és a konklúziók mellett nyolc fejezetet, valamint 91 oldalnyi mellékletet tartalmaz: I. Történelmi előzmények. Emberi és interetnikus kapcsolatok 1989. december 22. előtt; II. A decemberi forradalom és a hozzá kapcsolódó események Hargita és Kovászna megyében; III. Az 1989. december 22. utáni utcai tüntetések jellege; IV. Az oktatás területén megvalósított szeparatista akciók; V. A románok eltávolítása a polgármesteri hivatalok, prefektúrák, társadalmi-gazdasági egységek és intézmények (oktatás, művészet-kultúra, sajtó, igazságügy, egészségügy) vezetéséből. Az őket ért fenyegetések és rágalmak; VI. A nacionalista-sovinisza elemek által provokált interetnikus jellegű konfliktusok; VII. A térségben zajló románellenes akciókat támogató és ösztönző külső tényezők; VIII. Az emberi szolidaritás megnyilvánulásai a forradalom utáni időszakban Hargita és Kovászna megyében.

A Jelentés kidolgozásához számos állami szervtől (belügy-, külügy- és hadügyminisztérium, főügyészség, a Román Hírszerző Szolgálat, Hargita és Kovászna megye prefektúrái és rendőr-felügyelőségei) kapott dokumentumokat is felhasználtak. A szöveg célja – a bizottság nyilatkozata szerint – a többséghez és kisebbséghez tartozó személyek közötti megbékélés és párbeszéd elősegítése volt, támogatva az emberi és egyéb szabadságjogok tiszteletben tartását és érvényesítését. A Jelentést végül a bizottság összes tagja megszavazta, a két RMDSZ-es tag kivételével, akik egy különvéleményben fogalmazták meg eltérő álláspontjukat. A Jelentést októberben terjesztették be a parlament együttes ülésén, amelyet közvetített a Román Televízió is. Később több alkalommal zajlott a kérdés megvitatása, az érvek és ellenérvek, bizonyítékok és cáfolatok ütköztetése, míg 1992. február 12-én a parlament határozatban „vett tudomást” a Jelentés tartalmáról.¹⁰ A határozat elítélte a „sovinisza és szélsőséges megnyilvánulásokat” és az emberi jogok megsértését, valamint felkérte az illetékes hatóságokat a bűncselekmény jellegű tettek kivizsgálására a felelősség megállapítása és az anyagi és erkölcsi károk jóvátétele érdekében. Továbbá az érdekeltek kérésére vizsgálatot javasolt a helyi hatóságok jog-

¹⁰ *Románia Hivatalos Közlönye* (a Monitorul Oficial fordítása) I. rész: törvények, dekretumok, határozatok és más aktusok. IV. évfolyam – 23. szám. (1992. február 19.) 1-2.

sértésekhez vezető ténykedése ügyében és a törvényesség helyreállítását kérte. A román „nemzetvédő” erőket azonban ez a határozat nem elégítette ki, így azok a Jelentést, amelynek „vissza kellett volna állítania a román állam tekintélyét Hargita és Kovászna megyében”, végeredményben „hatástalannak” tartják.¹¹ Igaz, a székelyföldi rendőrlincselések ügyében – amelyeket mintegy kiemelték az általános amnesztia alól – végül több súlyos ítélet is született, egyes perek pedig évekig is elhúzódtak.¹²

Jelen dolgozat első részében a Jelentés szövegét kívánom bemutatni, a második részben a körülmények vázlatos ismertetésére, végül a vizsgált jelenség eltérő interpretációira térek ki.

A Jelentés és a Különvélemény

Történelmi előzmények

A Jelentés első fejezete a vizsgált jelenség gyökereit mutatja be, és felvázolja a történelmi kontextust, amivel egyúttal a szöveg alaphangvételét is megadja. Ez a hangvétel pedig meglehetősen tendenciózus és magyar-ellenes. A terjedelmes – 18 oldalas – történelmi összefoglaló ugyanis gyakorlatilag nem más, mint a Ceaușescu-időszakban hosszú ideje csiszolt, mítoszokkal és féligazságokkal megterhelt nemzeti kommunista történelmi narratíva Erdélyre és a Székelyföldre vonatkozó részeinek összefoglalása. Ennek megfelelően a szöveg számos vitás-vitatott kérdést érint, a legkülönbefélebb klisék, illetve célzatosan kiemelt események felhasználásával (a dákoromán kontinuitás tézise; Erdély, mint ősi román terület, őshonos /román/ lakossággal; a magyar hódítás és betelepítések; a székelyek eredete stb. – a Jelentésben egyébként következetesen külön említik

¹¹ Bogdan Păpădie – Gabriel I. Năstase: *Războiul spionilor în interiorul și dincolo de granițele României*. București, 2005, Editura Phobos. 267.

¹² Ezzel kapcsolatban lásd például: Iochom István: Az Agache-ügy filmkockái. In: Bodó Barna (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2001*. Temesvár-Kolozsvár, 2001, Szórvány Alapítvány-Polis Könyvkiadó. 241-246., Lukács Csaba: A forradalom magyar vesztesei. *Udvarhelyszék*, 1999. december 22 – 2000. január 4. (51-52. sz.). <http://www.hhrf.org/udvarhelyszek/1999/udv9951c.htm>, Kósa Csaba: Mindenki ügye – az oroszhegyi és zetelaki ártatlanul elítélt magyarok a magyarországi médiában. In: Ágoston Vilmos (szerk.): *Médianacionalizmus, kisebbségek és az EU-integráció*. Budapest, 2003, EÖKIK. 105-111.

a magyarokat és a székelyeket). Az évszázados román sérelmek ismertetése a 18–20. századi események vázlatos bemutatásával folytatódik, az 1848-49-es „románellenes akciók”¹³ és a kiegyezés utáni elnemzetlenítő politika felelevenítésével. A dualizmus évtizedeiben az oktatás révén érvényesülő magyarosítás a későbbi, különösen pedig az 1989 utáni oktatás kérdéséhez biztosítja a megfelelő érveket. Ugyanezt szolgálja az 1940–44 közötti időszak eseményeinek és a román tanítókra, tanárookra és papokra nehezedő nyomásnak a felidézése is, amely hatására sokan távoztak a „horthysta megszállás alá került” Észak-Erdélyből.¹⁴ A szöveg szerzői szerint azonban a románok nemzeti elnyomása, diszkriminációja és a (magyar) sovinizmus még 1918 után sem tűnt el, sőt, 1945 után is folytatódott a Hargita és Kovászna megyei románok magyarosítása.¹⁵ A szovjet nyomásra megalakított és a román állam egységét kétségbe vonó Magyar Autonóm Tartományban a magyar (és székely) népességet részesítették előnyben, és a központi hatóságok csak 1970 után próbálták meg fokozatosan kiegyenlíteni az „interetnikus viszonyok mérlegét”.¹⁶ Mindazonáltal a kommunista időszakban sem sikerült megoldani a nemzeti kérdést, az interetnikus feszültségek pedig továbbra is fennmaradtak. Mi több, a korábbi ellentéteket tetézték az 1980-as évek túlzásai is,¹⁷ amelyeknek következtében a magyar és székely lakosság a román népet tévesen az ország akkori vezetésével azonosította. Így az 1989-es diktatúra-ellenes megmozdulások – amelyek során a magyarok és székelyek vissza akarták szerezni korábbi domináns státusukat a Székelyföldön¹⁸ – románellenes akciókkal mosódtak össze.¹⁹

¹³ Megjelenik a 40,000 meggyilkolt román és kb. 200 elpusztított román falu mítosza is, amely egyébként mindmáig makacsul tartja magát a román nacionalista diskurzusban.

¹⁴ A szerzők ugyanakkor még az észak-erdélyi zsidóság deportálását is megemlítik. *Raportul...* 18.

¹⁵ Uo. 19.

¹⁶ Uo. 23-24.

¹⁷ A Ceaușescu-féle nemzeti kommunista időszakról bővebben lásd: Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*. Csíkszereda, 1999, Státus Könyvkiadó. Különösen: 91-102., 211-221.

¹⁸ A Jelentésben természetesen nem a Székelyföld, hanem Hargita és Kovászna megye szerepel.

¹⁹ *Raportul...* 24.

A forradalom Hargita és Kovászna megyében

A következő fejezet az 1989-es fordulat eseményeit elemzi. A szerzők megállapítják, hogy a forradalom Hargita és Kovászna megyében is Ceaușescu- és kommunistaellenes volt, és románok, magyarok és székelyek egyaránt részt vettek benne, ám fő céljait később egyesek „kisajátították” és kizárólagosan magyar eseményként értelmezték. Ezzel megkezdődött az itt lakó románok marginalizálásának folyamata.²⁰ A forradalom első, rendszerellenes szakasza után – amely nem követelt áldozatokat²¹ – egy destruktív szakasz következett, amikor azonosítatlan személyek buzdították az embereket a vandalizmusra. Az események románellenes jelleget öltöttek – főleg vidéken – és a forradalom kitörése utáni napokban számos támadás érte a volt hatalmi és rendvédelmi szervek román tagjait (noha azok passzívan viselkedtek), továbbá a román emlékműveket, templomokat, állami intézményeket és temetőket. De a forradalmat követő mozgolódás, illetve a március 15-i, majd marosvásárhelyi eseményekhez kapcsolódó gyűlések mellett még hónapokkal később is sor került erőszakos akciókra.

A Jelentés összegzi a pusztításokat: a két megyében 7 személyt öltek meg, akik közül 6 milicista és szekuritátés volt, nemzetiségüket tekintve pedig 4 román és 3 magyar.²² Hargita megyében 35, Kovászna megyében 3 Milícia- vagy Securitate-székhelyt pusztítottak el vagy rongáltak meg, jelentős anyagi károkat okozva. A Jelentés több lincselésre is kitér, részletesen taglalja például a kézdivásárhelyi milicista őrnagy meggyilkolását. A gyilkosságokon kívül további 104 milicista és szekuritátés tisztet és altisztet bántalmaztak, valamint több mint 200 belügyi alkalmazott otthontát rongáltak meg. A szerzők azt is megemlítik, hogy az elpusztított őrsökről sok fegyver és lőszer is eltűnt, közülük 72 fegyver és 15,000 töltény nem került elő. A vandál cselekedetek nagy részénél nem történt meg a felelősségre vonás, mivel az elkövetőket utólag már nem lehetett beazonosítani. A „bestiális bűncselekmények” tetteseinek egy részét azonban letartóztatták és elítélték, bár a nyomozást megnehezítette, hogy a lakos-

²⁰ Uo. 26.

²¹ Csak Sepsiszentgyörgyön került sor – zavaros körülmények között – fegyveres összecsapásra december 24-25. éjszakáján. Uo. 31.

²² A szöveg szerint két magyart – „nemzetárulónak” tekintve – azért öltek meg, mert megpróbálták megvédeni román kollégáikat. Uo. 32.

ság sokáig nem akart együttműködni a rendőrséggel, több elkövető pedig külföldre menekült.²³

A szöveg szerzői megállapítják, hogy a románellenes atrocitásokat csak egyes, a zavaros körülményeket kihasználó magyar és székely csoportok románellenes, nacionalista és sovinszta beállítottságával lehet magyarázni. A fordulatot követő szervezkedés ugyanakkor nyilvánvalóvá tette, hogy általánossá vált a helyi (magyar) többségi népesség románellenessége, a forradalmat pedig egy kisebbség saját érdekeinek érvényesítésére térítette el, és a terület román lakosságának elűzésére törekedett.²⁴

Az állam újjászervezése a Székelyföldön

A forradalmat követő románellenes erőszak bemutatása után a Jelentés harmadik, ötödik és hatodik fejezete tovább részletezi a székelyföldi románokat ért atrocitásokat. A bizottság által összeállított szöveg már-már apokaliptikus képet rajzol a két megyében 1989 végén és 1990 első hónapjaiban kialakult (majd szinte állandósult) helyzetről. A sértegetett, megaláztott, megrágalmazott románokról, akik a fékevesztett magyar nacionalista kitörések és a gyakran életveszélyes fenyegetések miatt alig merészkedtek ki otthonaikból, vagy pedig a folyamatos veszély és az ellehetetlenítés következtében elmenekültek a Székelyföldről. A drámai hatást az egyes elemek ismétlése és számos részlet fokozza.

A szerzők részletekbe menően taglalják a helyi államhatalom újjászervezését kísérő románellenes megnyilvánulásokat. A két megyében a folyamatok – azaz gyakorlatilag a helyi rendszerváltás – a román lakosság kárára mentek végbe. A különféle hivatalokban, szervezetekben, gazdasági egységeknél és vállalatoknál vezető pozíciókban lévő románokat az előző rendszerben en bloc kompromittáltak, alkalmatlannak és Ceaușescu híveinek tekintették, és erőszakkal vagy közvetett nyomásgyakorlással eltávolították őket. Sok esetben kikényszerített „önkéntes” áthelyezési kérelmekkel érték el a románok távozását, sőt, voltak, akiket megfenyegettek vagy szabályosan elüldöztek. Gyakoriak voltak a törlesztések a korábban elszenvedett „megaláztatásokért”. A főképp a román értelmiségiek – tanárok, orvosok, mérnökök, papok – ellen irányuló támadások-

²³ Uo. 26-27.

²⁴ Uo. 30.

kat a múlt rendszerrel való kollaborálással indokolták. Ugyanakkor az előző rendszerben felelős pozíciókat betöltő magyarokat nem váltották le, vagy csak áthelyezték őket, a diszkriminációt pedig a Ceaușescu-diktatúra magyarellenességével indokolták. A nómenklatúra eltávolításának ürügyével „viszonylagos nyugalomban” zajlott a kulturális és művészeti élet – a múzeumok, könyvtárak, kultúrházak, színházak – „megtisztítása” is a román elemtől.

A volt néptanácsok vázán létrejövő új közigazgatási struktúrákat (prefektúrákat és polgármesteri hivatalokat) így szinte teljesen megtisztították a románoktól, az etnikai arányosság elvét pedig a románokat korlátozó módon érvényesítették.²⁵ Az új vezető beosztású köztisztviselők kiválasztása és kinevezése az RMDSZ közvetlen irányításával történt. Az eljárást Orbán Árpád, a Kovászna megyei Nemzeti Egység Ideiglenes Tanácsa (CPUN) elnökének egy 1990. január végi kijelentésével illusztrálják a szerzők: „mostantól fogva a vezetők kiválasztásának kritériuma nem a kompetencia, hanem a nemzetiség”.²⁶ Az újjászervezett helyi államhatalom élére több esetben „szélsőséges, nacionalista-sovinisza elemek” kerültek.²⁷

A magyar lapokban ugyanakkor izgató és románellenes írások jelentek meg – a Jelentés nevesít is több szerzőt – továbbá a magyarországi sajtóból átvett cikkeket is közöltek, amelyek eltorzították a romániai magyarok helyzetét és a román lakosság úgynevezett magyarellenességéről számoltak be.²⁸

Mindennapi sovinizmus

A Jelentés részletesen tárgyalja a románok és a román állam ellen zajló nacionalista-irredenta izgatást. A forradalmat követő erőszakos cselekedetek folytatásaként egymást érték az utcai megmozdulások (románellenes jelszavakkal: pl. „Halál az oláhokra! Horthy, Horthy! Erdélyt Magyarországhoz!”²⁹), amelyek célja a kormányzat iránti bizalmatlanság gerjesztése, a külföldi támogatás megnyerése, irredenta tanok terjesztése és a románok elleni hangulatkeltés volt.

²⁵ Uo. 85-86.

²⁶ Uo. 84-85.

²⁷ Uo. 27.

²⁸ Uo. 92.

²⁹ Uo. 40.

Bár a Jelentés nem foglalkozik külön a marosvásárhelyi eseményekkel, de több helyen kitér azok hatására a két magyar többségű székelyföldi megyében. A dokumentum szerzői kiemelik, hogy a forradalmat követő általános románellenes hangulat, a „románellenes provokatív akciók, fenyegetések és sértések” a március 15-i magyar ünnepségek, majd a marosvásárhelyi események kapcsán érték el „újabb csúcspontjukat”,³⁰ aminek következtében sok román elhagyta a területet. A román szervezeteket (Vatra Românească, Román Demokratikus Liga³¹) fasisztának bélyegezték, tagjaikat megfélemlítették – például Csíkszeredában a tömeg előtt felolvasták a Liga megyei vezetőinek listáját, és egyfajta „Szent Bertalan éjszakáját” helyeztek kilátásba, ha a megnevezett románok nem hagyják el a várost (ami meg is történt), de atrocitásokra került sor Baróton és Sepsiszentgyörgyön is.³² Volt, ahol kifüggesztették a városközpontban a távozásra „ítélt” románok névsorát, és fenyegető röplapokat terjesztettek.³³

A szerzők szerint a magyar nacionalista indulatok a hétköznapiakba is beszivárogtak. 1990–1991 folyamán több alkalommal is sértegettek és megtámadtak román nemzetiségű utasokat vonatokon és autóbuszokon, jól szervezett akciók során az egyik napról a másikra magyarosították az utcaneveket és az intézményeket, anélkül, hogy konzultáltak volna a románokkal, a magyar útjelző táblák alapján pedig „mintha külföldön lenne az ember”.³⁴ A munkahelyeken, üzletekben, gyógyszertárakban nem szolgálták ki a nem magyarul beszélőket, az éttermekben, bárókban provokálták és sértegették a románokat, a kórházakban pedig elszigetelték és diszkriminatív módon kezelték a román betegeket.³⁵

Számos támadás érte az ortodox egyházat is, miután ortodox papok az oktatásban és a kulturális életben tapasztalt szeparatista akciók ellen

³⁰ *Raportul...* 101.

³¹ A Vatra Românească („Román Tűzhely”) kulturális szervezetet (hivatalosan) 1990 februárjában alapították meg. Az 1990 januárjában megalakult Román Demokratikus Ligát (LDR) a Vatra Hargita megyei „fiókszervezetének” tekintették, amely februárban hivatalosan is csatlakozott a Vatrához. A magyar köztudatban a Vatra kezdettől fogva a marosvásárhelyi zavargások kirobbantójaként és a magyarellenességet gerjesztő legfontosabb tényezőként van jelen.

³² *Raportul...* 44-45., 104.

³³ Uo. 102.

³⁴ Uo. 103-104.

³⁵ Uo. 99.

és a románok jogainak sérülése miatt tiltakoztak. Több papot elűldöztek, templomokat szentségtelenítettek meg. Az atrocitások következtében csak Kovászna megyében 14 ortodox parókia üresedett meg.³⁶

A Jelentés ismételten bírálja a helyi hatóságok és az RMDSZ, valamint a többi magyar (és székely) szervezet magatartását, hogy nem tettek semmit az atrocitások ellen. A szöveg szerzői szerint az RMDSZ félretájékoztatta a központi szerveket, elhallgatva vagy fikciónak minősítve a románellenes cselekedeteket, sőt, hallgatólagosan támogatta azokat, hogy a románok többsége minél rövidebb időn belül elhagyja a két megyét.³⁷ Ugyanakkor a megfélemlített helyi karhatalom sem mert beavatkozni, mivel támadásoktól tartott.³⁸ A szerzők ezzel megállapítják a hatalom akkori helyi képviselőinek – akik közül sokan a Jelentés írásának időpontjában is hivatalban voltak – a felelősségét.

Iskolaszeparatizmus

A Jelentésben a legnagyobb terjedelmet az oktatási kérdés kapta. Nem véletlenül, hiszen a két megyét elhagyni kényszerült románok legnagyobb csoportját a tanárok alkották. Komoly bírálatok érik a kizárólag magyar tannyelvű iskolák létrehozásának egyoldalú és önkényes módját – különösen az iskolák megtisztítását a román tanároktól és diákoktól – ami feszültségekhez vezetett az oktatásban, és az interetnikus kapcsolatok megromlásában is tükröződött.³⁹

Személycserék történtek mind a tanfelügyelőségekben, mind az iskolák élén – a kompromittáltnak tekintett román tanfelügyelők többségét leváltották és magyarokkal helyettesítették,⁴⁰ pedig ezek közül egyesek szintén pártaktivista múlttal rendelkeztek. A magyarok mellett csak vegyes házasságban élő románokat neveztek ki tanfelügyelőnek. Ezt követően tömegesen távolították el a román igazgatókat és bocsátották el a román tanárokat, különválasztották a magyar-román vegyes iskolákat, és

³⁶ Uo. 78-81.

³⁷ Uo. 108.

³⁸ Uo. 39.

³⁹ Uo. 71.

⁴⁰ Például a Hargita megyei főtanfelügyelőt is, aki utóbb távozni is kényszerült a megyéből. Uo. 49-50.

új, magyar tannyelvű iskolákat alapítottak.⁴¹ Ennek következtében két, párhuzamos oktatási rendszer jött létre. Az áldemokratikus döntéshozatalból gyakran kizárták a román tanárokat vagy észrevételeiket nem vették figyelembe. A döntésekkel tudatosan kész tények elé akarták állítani a helyi és a központi hatóságokat. A román nyelvű oktatás elleni hangulatot több példával is érzékeltetik a szerzők: például egy alkalommal a román tanároknak azt mondták: „menjenek a Kárpátokon túlra, mivel az ország nagy és szép”.⁴²

A változások tekintetében a magyarok (és székelyek) azonnali intézkedéseket sürgettek és foganatosítottak, és nem voltak hajlandóak kompromisszumokra – azaz várni legalább nyárig. Az „itt és most” jelszónak megfelelően törvénytelen átszervezésekre került sor a tanév közepén, rossz körülmények és a téli időjárás nehézségei között. A román tanárok helyzete ellehetetlenült, egyes iskolákba gyakorlatilag be sem engedték őket, tanulói sztrájkokat szerveztek a román tanárok ellen, stb.⁴³ Diszkrimináció sújtotta a román diákokat is, akikre az iskolák szétválasztása után egyre erősebb nyomást nehezedett, hogy hagyják el a magyar többségű területeket. Különösen nagy nyomásgyakorlással érték el például a székelyudvarhelyi Pedagógiai Líceum és az Egészségügyi Líceum román tagozatainak elköltöztetését Brassóba és Maroshévízre.⁴⁴ Igaz, a szerzők azt is megemlítik, hogy voltak olyanok is, akik önként távoztak.

A román tanárok és a román diákok szülei 1990 májusában egy tiltakozó iratot intéztek az oktatási minisztériumhoz és a román kormányhoz, amelyben szóvá tették az átszervezések miatt előállt helyzetet.

A vizsgált folyamatok a Jelentés szerzői szerint romboló hatással voltak a román oktatásra – számos román tagozaton nem maradt elég képzett tanár, de még a magyar diákok jövőjét is negatívan érintette a szétválasztás, mivel a kizárólag anyanyelvű oktatás miatt nem fogják tudni magukat kifejezni románul, és csak helyben fognak tudnak dolgozni.⁴⁵

A Jelentés azt is kifogásolja, hogy – szintén törvényellenesen – nagy számban hoztak be magyarországi tankönyveket (főleg történelem- és föld-

⁴¹ Uo. 47.

⁴² Uo. 58.

⁴³ Uo. 50.

⁴⁴ Uo. 55.

⁴⁵ Uo. 76.

rajzkönyveket), amelyek sok esetben a román állam szuverenitását és integritását sértő eszméket tartalmaztak, továbbá hogy különféle magyarországi mintákat akartak bevezetni a magyar iskolákban. Gyorsan és önkényesen változtatták meg számos iskola nevét is – megszegve az érvényben lévő rendeletet⁴⁶ – az iskolák többsége pedig magyar nevet kapott.

A szerzők kiemelik, hogy az 1990. március 15-i megemlékezések után, de különösen a marosvásárhelyi események alatti és utáni időszakban tovább erősödött a románellenes hangulatkeltés az iskolákban is.

Az oktatás átrendezését kísérő negatív jelenségekre a Jelentést megfogalmazók szerint nem véletlenszerűen, hanem szervezeten került sor, az RMDSZ, a MADISZ (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szervezet) és más pártok vagy szervezetek ténykedésének hatására.⁴⁷ De a kritikák a központi szervekre is vonatkoznak, mivel az oktatási minisztérium részrehajlóan és antidemokratikusan működött, döntéseinek többsége pedig „homályos, félreértelmezhető volt, és nem volt tekintettel a román népesség érdekeire”.⁴⁸ Megnevezik Pálfalvi Attila miniszterhelyettest is, a „stratégia” kidolgozóját, valamint utódját, Demény Lajost.⁴⁹ A szerzők végül megállapítják, hogy az iskolák szétválasztása és a román diákok normális tanításának ellehetetlenülése képezte a területet érintő román exodus egyik okát.⁵⁰

Szeperatista és irredenta veszély

A Jelentés egyik kulcsszava a szeperatizmus, azaz a különféle etnikai alapú, szeperatista jellegű törekvések: az oktatási szeperatizmustól (a magyar és a román tagozatok szétválasztása), a párhuzamos civil struktúrák (nemzeti alapon létrehozott egyesületek, társaságok) kialakításán át az autonómiára vonatkozó politikai követelésekig. De ehhez kapcsolódik, és az egész szövegen végighúzódik a románellenesség „külső tényezőinek” szála is, aminek egy külön fejezetet is szentelnek a szerzők. Itt a „külső”

⁴⁶ Uo. 64.

⁴⁷ Uo. 77.

⁴⁸ Uo. 75.

⁴⁹ Uo. 47. és 75. Pálfalvi Attilát 1990. január 27-én váltották le miniszter-helyettesi posztjáról, mivel az iskolák szétválasztásával kapcsolatos döntéseivel feszültségeket idézett elő. Pálfalvi utódjául februárban Demény Lajost nevezték ki, aki folytatta az önálló magyar iskolahálózat kiépítését.

⁵⁰ Uo. 77.

alatt természetesen elsősorban „magyarországi” értendő – ide tartozik a Magyarországról támogatott irredentizmus és nacionalizmus, számos magyarországi egyesület ténykedése, több „ügynevezett kulturális rendezvény”, a magyar(országi) turisták és „turisták”⁵¹ akciói és provokatív viselkedése, a nacionalista indoktrinációval járó magyarországi továbbképzések, tapasztalatcserék és az onnan behozott tankönyvek, valamint a magyar emigráció tevékenysége és a külföldön végzett magyar lobbizás is. A különféle magyar szervezetek megalakulása vonatkozásában a szerzők kiemelik a magyar állampolgárokkal, különösen a diplomatakkal (!), újságírókkal és üzletemberekkel való kapcsolatok megerősödését, aminek a hatása a magyar közösség szélsőséges törekvéseiben („székely és magyar enklávék létrehozása”) jelentkezett.⁵²

A szerzők kitérnek a magyar nyelvű sajtóra, irodalomra és „propagandisztikus anyagra” is, amely révén az utóbbi években a magyar köztudat „mozgósítása” zajlik Erdély múltja és jövője kapcsán, és amely az európai közvéleményt is Magyarország Erdélyre vonatkozó „történelmi jogairól” akarja meggyőzni.⁵³ Mindennek a célja egy valójában nem létező ügy – az „erdélyi kérdés” – kreálása, valamint a romániai székelyek és magyarok „lélektani” felkészítése az 1989-es forradalmat követő eseményekre.⁵⁴ Külön megemlíti a Magyar Autonóm Tartomány⁵⁵ újjáalakításának felvetését is, valamint egy sor további, „szeparatista jellegű politikai” követelésről és gesztusról tesznek említést – autonómia Erdélynek, a magyar nyelv hivatalos nyelvvé nyilvánítása, kizárólagosan magyar tannyelvű isko-

⁵¹ Pl. Uo. 43., 109., 116-118. stb.

⁵² Uo. 116.

⁵³ Ezzel kapcsolatban lásd: Borsi-Kálmán Béla: Románia és a magyar-román viszony a történelem tükrében. In: Uő: *Kérdések és álkérdések. Gondolatok a csoportérdek-érvényesítés, a nemzeti önkép és a globális stratégiák összefüggéseiről.* Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó. 39-45.

⁵⁴ *Raportul...* 118-122.

⁵⁵ Uo. 119. A formális autonómiát biztosító Magyar Autonóm Tartományt szovjet javaslatra hozták létre 1952-ben. A tartományt 1960-ban átszervezték, majd 1968-ban megszüntették. Bővebben lásd: Stefano Bottoni: *Sztálin a székelyeknél.* Csíkszereda, 2008, Pro-Print Könyvkiadó, valamint: Stefano Bottoni (szerk.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években.* Csíkszereda, 2005, Pro-Print Könyvkiadó.

lák létrehozása, magyar zászlók kifüggesztése, a magyar himnusz éneklése.⁵⁶

A Jelentés oldalakon át taglalja azt a folyamatot is, ahogy megkezdődött a politikai és társadalmi életnek a magyarországi rendszerrel való „szinkronba hozása”, valamint a Magyarország gazdasági érdekeihez való igazodás.⁵⁷

A románok exodusa

Ami a Jelentésben taglalt események és a tartós románellenes hangulat következtében a két megyéből távozni kényszerült románok számát illeti, a szerzők nem szolgálnak pontos adatokkal. Ezt maguk is elismerik, amikor közlik, hogy „nem sikerült megállapítani a távozottak biztos számát”, mivel a népesség-nyilvántartások több helyen megsemmisültek, a helyi hatóságok, intézmények és vállalatok magyar és székely vezetőinek pedig „az igazság elrejtése az érdekük”.⁵⁸ Így egy becslésen alapuló számot kapunk: körülbelül 4,000 személyt. A szövegben elszórt számok csak részadatok (pl.: Hargita megyéből egy „adott időben” 543 fő távozott, ebből 444-en nyomás hatására, Kovászna megyéből pedig 911 személy, ebből 883-an kényszerűségből. Egy 1991 tavaszi felmérés 1758 főről (651 családról) számol be). Ugyanakkor hozzávetőlegesen a „menekültek” társadalmi összetételéről is tudomást szerezhethetünk: a Jelentés főleg a belügyminisztérium alkalmazottairól és értelmiségiekről ír (tanárok és tanítók, mérnökök, jogászok), de munkásokat és papokat is említ.⁵⁹ A románok reakciója a nullával volt egyenlő, mivel a magyar többség miatt féltek a nyílt etnikai konfliktus kirobbanásától.

A távozók többsége tehát az általános feszültség, a nyomásgyakorlás, ellehetetlenítés, az ellenséges körülmények és fenyegetések, valamint kisebb-nagyobb magyar csoportok akcióinak hatására hagyta el a két megyét. Igaz, voltak önként elköltözők is, de egyes esetekben a bizottság arról is meggyőződhetett, hogy az „önkéntesség” mégsem volt valódi.⁶⁰

A szerzők ismételten leszögezik, hogy a különféle akciókat jól megszervezték és koordinálták, mindezt pedig támogatta a magyar sajtó is. A két

⁵⁶ *Raportul...* 102-103.

⁵⁷ Uo. 93-97.

⁵⁸ Uo. 109.

⁵⁹ Uo. 110., 113.

⁶⁰ Uo. 112-113.

megyében pillanatnyilag viszonylagos nyugalom van, mivel „a küldetés teljesítve lett” és sok román távozott, ám az első, „leírhatatlan erőszakos-ságot”⁶¹ csupán a nyomásgyakorlás erőszakmentes formái váltották fel. Például az egyik beszámoló szerint Sepsiszentgyörgyön tovább folytatódott a románok elleni „lélektani háború”, amely során „egy idegen – és egyáltalán nem baráti – állam zászlói jelennek meg az utcákon, az utca- és helységnévjelző táblákat egy számodra érthetetlen nyelven írják. Értésedre adják, hogy nincs ott semmi keresnivalód, telefonon fenyegetnek (...) és kizárólag olyan nyelven beszélnek, amelyet nem értesz...”⁶²

A Jelentés szövegének utolsó néhány oldala a románellenes események során megnyilvánuló emberi szolidaritással foglalkozik. A szerzők itt leszögezik, hogy a különféle irredenta, sovinszta megmozdulások, bestiális bűncselekmények és passzivitás ellenére nem lehet vádolni a térség egész többségi (magyar) lakosságát. Több esetet is megemlítenek, amikor magyarok románokon segítettek, vagy figyelmeztették őket a rájuk leselkedő veszélyre, miközben gyakran „románbarátsággal” vádolták őket.⁶³

A Különvélemény

A parlamenti bizottság két RMDSZ-es (magyar) tagja azonban nem fogadta el és nem is írta alá a Jelentést. Ehelyett egy saját, 16 oldalas Különvéleményt⁶⁴ állítottak össze, amelyet azonban a bizottság nem csatolt a Jelentéshez. A magyar szenátor és képviselő a Különvéleményt a szenátus elé terjesztette, majd október 17-én a Jelentéssel együtt szintén felolvasták.

A magyar bizottsági tagok a Jelentés célját is bírálják, és nacionalista politikai botránykeltés szándékát látják mögötte. Utalnak a Jelentés tendenciózusságára is: a két székelyföldi megyében elkövetett erőszakos cse-

⁶¹ Egy elúzott példaul arról beszélt, hogy a forradalom után rosszabb volt a helyzet, mint az 1940-44-es pogromok (sic!) idején. Uo. 113.

⁶² Uo. 113-114.

⁶³ Uo. 125.

⁶⁴ *Aprecieri asupra Raportului Comisiei de Audieri „Covasna-Harghita” și motivarea nesemnării sale de către unii dintre membrii comisiei* (Vélemények a „Kovászna-Hargita” Meghallgató Bizottság Jelentéséről és annak a megindoklása, hogy azt miért nem írták alá a bizottság egyes tagjai. A továbbiakban: *Aprecieri*), Csiha Tamás senator UDMR, Takács Albert Csaba deputat UDMR, 14 octombrie 1994, București.

lekedeteket nem lehet az állítólagos magyar irredentizmussal magyarázni, miközben az ország egész területén megnőtt a bűnözés. Nem tagadják a nacionalista kilengéseket, de rámutatnak arra a tényre, hogy ez román részről is tapasztalható volt Erdélyben, sőt, az 1990. márciusi marosvásárhelyi és szatmárnémeti eseményekkel kapcsolatban megjegyzik, hogy azok egy magyarellenés polgárháború kirobbantásának sikertelen kísérletét képezték.⁶⁵

A Különvélemény beszámol a bizottság munkája során észlelt különféle rendellenességekről: például hogy a megállapítások többségének elmentmondó nyilatkozatokat vagy hivatalos iratokat arra hivatkozva nem vették figyelembe, hogy azok magyaroktól, magyar házastárssal rendelkező vagy „magyarbarát” személyektől származnak – így nem hitelesek.⁶⁶ De a későbbiek során is felmerült az a kritika, hogy a bizottság nem ellenőrizte a meghallgatásokon elhangzott – és a Jelentés elkészítéséhez felhasznált – nyilatkozatok hitelességét.⁶⁷ Az RMDSZ-es képviselők több példával is illusztrálják egyes esetek megalapozatlanságát: megemlítik például a Hargita Megyei Törvényszék volt elnökének elmozdítását, amelyről a helyi – egy román tiszt vezette – Ideiglenes Nemzeti Egységtanács döntött (a volt elnök pedig azóta az Igazságügyminisztériumban dolgozik igazgatóként).⁶⁸

A magyar bizottsági tagok Különvéleménye kifogásolja az „elűzöttek” száma körüli bizonytalanságokat, és az adatok elemzésével kérdőjelezi meg a „románok szervezett elűzését”. A szerzők példaként a bizottság által meghallgatott Kovászna megyei személyeket hozzák fel: itt kimutatják, hogy a 109 főből csak 48-an panaszkodtak elűzésről, akiknek egy része továbbra is a megyében dolgozik. A végső szám így meglehetősen kicsi a megyéből távozottak teljes számához (603 vagy 2000) viszonyítva. A „Kovászna Albizottság” helyszíni vizsgálatai során meghallgatott személyek (románok és magyarok) kb. fele cáfolta az elűldözés jelenségét. Az adatokat kiegészítik még más erdélyi megyék népességmozgási adatai is.⁶⁹

⁶⁵ *Aprecieri* 3.

⁶⁶ Uo. 7.

⁶⁷ Lásd pl. Nagy Benedek RMDSZ-es képviselő felszólalását a Jelentés vitájában. *MO*, Nr. 262. (1991. november 5.) 11.

⁶⁸ *Aprecieri* 8.

⁶⁹ Uo. 10.

A Különvélemény megemlíti, hogy nem véletlenül „tűntek el” a szekuritátások 1989. december 22. után, és hogy a milicistákat – főképp a vezetőket – is áthelyezték. Ám rámutat arra is, hogy míg a forradalom során az elnyomó hatalom elleni támadásokat máshol forradalmi tettként értékelték, a két megyében románellenes cselekedetként – holott általában még a támadók nemzetiségi összetétele sem ismert.⁷⁰ A magyar bizottsági tagok továbbá adatokkal bizonyítják a közigazgatás és a vállalatok élén románellenes célzattal végrehajtott tisztogatásokra vonatkozó állítások megalapozatlanságát.⁷¹

Az oktatást a problémakör kulcsfontosságú elemeként értékelik a Különvélemény szerzői is, mivel itt jelenik meg a románok „tömeges” távozása.⁷² A szövegben felidézik a Ceaușescu-korszak oktatási politikáját – azaz a magyar nyelvű oktatás fokozatos leépítését – ami a román tanárok számának növekedésével járt a két magyar többségű megyében.⁷³ Az anyanyelvű oktatás 1990-es visszaállítása következtében azonban a magyar diákok nagy számban választották a magyar nyelvű oktatást, miközben számos (korábban *kihelyezett*) román tanár is saját maga kérte áthelyezését. Ez a jelenség általános volt az egész országban.⁷⁴ Külön esetet képviselnek a székelyudvarhelyi Pedagógiai Líceum és az Egészségügyi Líceum román tagozatai, amelyek Maroshévízre és Brassóba költöztek át – állítólagosan a magyar tanárok és diákok nyomására. Ugyanakkor más állítások szerint maguk a távozók kezdeményezték az áthelyezéseket – lévén, hogy egyrészt (a román többségű) Maroshévízről, másrészt a Brassóhoz közeli (szintén román többségű) Bodzafordulóról érkeztek – így tulajdonképpen csak hazatértek. A költözéseket a téli szünet alatt határozták el – és hajtották részben végre – ami cáfolja a magyar és román diákok közötti konfliktusokról szóló állításokat.⁷⁵

A bizottság magyar tagjai azt is megállapítják, hogy különleges helyzet állt elő a marosvásárhelyi események következtében. A Vatra Româ-

⁷⁰ Uo. 12-13. Erőszakra máshol is sor került, például a Fehér megyei Kudzsirban.

⁷¹ Uo. 13-14.

⁷² Uo. 14.

⁷³ Uo. 12.

⁷⁴ Uo. 15.

⁷⁵ Uo. 16.

nească marosvásárhelyi ténykedése miatt ugyanis – tévesen – a Vatra több, Hargita és Kovászna megyei tagját is hibáztatták.

A Különvélemény szerint tehát Kovászna és Hargita megyében nem voltak és ma sincsenek nagyobb feszültségek, mint Erdély többi részén.⁷⁶ Az adatok elemzése alapján nem lehet beszélni a román származású lakosság Kovászna és Hargita megyéből való exodusáról, a Jelentés pedig nem felel meg sem a valóságnak, sem a Bizottság rendelkezésére álló anyagnak.⁷⁷

A Jelentés megszületésének körülményei

Belpolitikai viharok és nemzetközi feszültségek

A kérdés vizsgálata során nem lehet figyelmen kívül hagyni azokat a körülményeket sem, amelyek meghatározták a parlamenti bizottság létrejöttét, munkáját, valamint a Jelentés kidolgozását és megvitatását. Az 1990–1992 közötti időszak meglehetősen zaklatott volt a romániai belpolitikában. Ezekben az években – a tulajdonképpeni rendszerváltás első szakaszában – formálódott a kommunista diktatúra utáni Románia, a poszt-kommunista Nemzeti Megmentési Front, az újjászerveződő történelmi pártok és a többi kisebb-nagyobb párt közötti kíméletlen harcok közepette. De komoly rivalizálás folyt az egyes csoportokon belül is, amelynek tétje – a politikai és gazdasági hatalom ellenőrzése mellett – Románia orientációja volt. Azaz, hogy a volt keleti blokk országainak többségéhez hasonlóan a „Nyugat” felé indul el, a demokratizálódás és a piackapitalizmus, valamint az európai integráció irányába, vagy pedig másik utat választ. Utólag már tudjuk, hogy Románia – legalábbis néhány évre – a mélyreható strukturális átalakítások helyett az utóbbit választotta, és Ion Iliescu első két mandátumát (1990–1996) a sajátos „eredeti demokrácia” építése jellemezte.

Magyar szempontból sem volt kevésbé fontos ez az időszak, hiszen a romániai magyar kisebbség számára létfontosságú volt a Ceaușescu-féle nemzeti kommunizmus mihamarabbi felszámolása, és a minél tágabban értelmezett kisebbségi jogok biztosítása. Ezt a feladatot tűzte ki maga elé a fordulatot követő napokban megalakuló RMDSZ is,⁷⁸ ám hamarosan

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Uo. 17.

⁷⁸ Programját lásd: Domokos: *Esély I...* 18–20.

szembetalálkozott a szintén gyorsan megszerveződő, a nacionalista diskurzus fenntartásában (is) érdekelt erőkkel. Az érdekek ütközésének egyik kulcsfontosságú színtere pedig épp Erdély magyar többségű régiója, a Székelyföld volt.

Az említett folyamatok részletesebb elemzése azonban meghaladná jelen dolgozat kereteit, így csak utalásképpen sorolok fel néhány fontos témát és körülményt: az 1990. januári-februári első bányászjárásokat;⁷⁹ a márciusi marosvásárhelyi konfliktust és rá néhány nappal a Román Hírszerző Szolgálat⁸⁰ megalapítását; az első szabad parlamenti és elnökválasztásokat 1990. május 20-án, majd azt követően a júniusi bányászjárást;⁸¹ a nemzetbiztonsági és a Román Hírszerző Szolgálatról szóló törvény kidolgozását; az új alkotmány kidolgozását és elfogadását; a Petre Roman-kormány bukásához vezető 1991. szeptemberi bányászjárást, valamint az új kormány megalakulását; a Front politikai ellenzékének összefogását, végül pedig az első helyhatósági választások lebonyolítását 1992 februárjában. Érdemes megemlíteni azt is, hogy a Jelentés parlamenti ismertetésének napjaiban a román sajtó viszonylag nagy terjedelemben foglalkozott az október 19-ére meghirdetett agyagfalvi gyűléssel is. Az RMDSZ egy radikális csoportosulása ugyanis autonomista népgyűlést hirdetett meg Agyagfalvára, ami nemcsak a román nemzetvédő erők vehemens tiltakozását váltotta ki, hanem a magyar érdekvédelmi szövetségen belüli feszültségeket is újra a felszínre hozta.⁸² Ugyanakkor az őszi folyamán hadgyakorlatot tartottak a két székelyföldi megyében is.

A zavaros belpolitikai viszonyok mögött a külpolitikai események sem maradtak el, sőt, Románia tőszomszédságában több nemzeti-nemzetiségi konfliktus robbant ki vagy érlelődött. A Szovjetunióból kiváló Moldovának (Moldáviának) több szakadár mozgalommal is meg kezdett küz-

⁷⁹ Amelyek során Bukarestben a Zsil-völgyi bányászok a Nemzeti Megmentési Front védelmében szétverték az ellenzéki tüntetőket.

⁸⁰ A volt kommunista politikai rendőrség – a Securitate – feloszlata után megszervezett nemzetbiztonsági szolgálat.

⁸¹ A bányászok ezúttal a bukaresti Egyetem téren gyülekező ellenzéki tiltakozást verték szét.

⁸² Bővebben lásd: Magyarai Nándor László, Magyarai Vincze Enikő, Birtók József: *Ünnepélyes keretek közt „végre kimondani”. Adalékok az agyagfalvi ünnepség és botrány hátterének feltárásához*. n. a. (kézirat), a Jakabffy Elemér Alapítvány kéziratkatalógusa. K191. Valamint: Domokos Géza: *Esély II*. Csíkszereda, 1997, Pallas-Akadémia. 218-235.

denie – a Dnyeszteren túli terület problémájával, valamint a gagauzok önrendelkezési törekvésével. Romániától nyugatra pedig előrehaladt Jugoszlávia felbomlása – 1991 júniusában kinyilvánították Szlovénia és Horvátország függetlenségét, példájukat az ősszel követte Macedónia és Bosznia-Hercegovina is. A Horvátországban polgárháborúvá szélesedő horvát-szerb konfliktus mellett Szerbiában is egyre akutabbá vált a koszovói válság. A koszovói albánok önrendelkezési törekvéseire a szerb vezetés a tartomány autonómiájának fokozatos felszámolásával válaszolt. De a szerbek „saját államukban” történő elnyomásáról és üldözéséről már évekkel korábban is lehetett hallani: a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia 1986-os Memoranduma több tekintetben is emlékeztet a Hargita-Kovászna Bizottság Jelentésére.⁸³

A Jelenség olvasatai

A Jelentés parlamenti vitája

Az 1989-90-es székelyföldi események elbeszélései közötti különbségek már a két dokumentum, a Jelentés és a Különvélemény szövegének ütköztetéséből kitűnnek. Ám különösen látványosan nyilvánultak meg a Jelentés parlamenti vitája során, 1991 őszén. Mintegy a vita bevezetéseként – az említett agyagfalvi megemlékezés kapcsán – már az iratok felolvasása előtt heves támadások érték az RMDSZ-t és „szeparatista törekvéseit”.⁸⁴

A két szöveg felolvasását egy több napos, indulatoktól és érzelmektől sem mentes vita követte. Az összes párt – beleértve a magyar szövetség képviselőit is – elítélte az erőszakos cselekedeteket és a nacionalista megnyilvánulásokat, ám azokat ki-ki a másik számlájára írta. A székelyföldi helyzetet a Jelentés alapján drámai hangnemben ecsetelő nacionalista képviselők és szenátorok mellé felsorakoztak a Nemzeti Megmentési Front

⁸³ Bővebben lásd: Korhecz Tamás: Gondolatok, melyek lángra borították a Balkánt. A Szerb Tudományos Akadémia „Memorandumáról”, valamint: Részlet a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia 1986-os memorandumából. *Pro Minoritate*, 1999. Tél; továbbá: Olivera Milosavljević: Visszaélések a tudomány tekintélyével; illetve: Drinka Gojković: Trauma katarzis nélkül. In: Bárdi Nándor-Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *Viszolygás a várostól. A szerb társadalomtudomány Milošević Szerbiájáról*. Budapest, 2002, Teleki László Alapítvány.

⁸⁴ Lásd: *MO*, Nr. 237-238 (1991. október 15.).

tagjai is, és többnyire az RMDSZ-t és a magyar nacionalizmust hibáztatták az eseményekért. A szélsőségek, a szeparatizmus és a nacionalizmus ellen az ellenzéki román képviselők is szót emeltek, hitet téve a román állam egysége és integritása mellett, ám a kisebbségi jogokat is támogató, mérsékeltebb nyilatkozataik meglehetősen erőtlennek hatottak a nem-egyszer durva magyarellenes kirohanások között. A Front egyik szenátora szerint például bizonyos belső és külső érdekek akarják káoszba dönteni a román társadalmat, ami alapul szolgálhat a román állam megsemmisítéséhez⁸⁵, míg egy másik, román nemzeti egységpárti képviselő konkrétan fogalmazott, kijelentve, hogy Budapest irredentizmusa áll az RMDSZ mögött.⁸⁶ A gyakran historizáló,⁸⁷ a nemzeti kommunista retorikát idéző, hazafias szólamokkal teli eszmefuttatásokon túl számos román képviselő mihamarabbi határozott fellépést sürgetett – azaz a bűnösök felelősségre vonását, a törvénytelenések kivizsgálását és orvoslását, valamint további nemzetbiztonsági intézkedések foganatosítását. A nacionalista javaslatokra jó példa Romulus Vulpescu, a Front szenátorának néhány indítványa: meg kell erősíteni a határvédelmet és az ellenőrzést a kémek, felforgató ügynökök, a fegyverkereskedelem és irredenta propagandaanyagok ellenében; reaktiválni kell a tapasztalt tartalékos vagy nyugalmazott katonatiszteket; nemzeti önkéntes gárdákat kell létrehozni; a közigazgatási apparátusban dolgozó magyarokat átmeneti időre katonákkal kell helyettesíteni; el kell törölni vagy módosítani kell a magyarokat privilegizáló oktatási és nyelvhasználati törvényeket; be kell tiltani a magyar állami jelképek használatát (beleértve a magyar himnusz is); valódi céljaik kivizsgálásáig fel kell függeszteni minden magyar alapítvány működését; érvényesíteni kell a román nyelv kizárólagosságát az utcanévtáblák, kiírások, hivatalos iratok stb. esetében...⁸⁸ Alin Drugă, a bizottság egyik egységpárti tagja pedig azt ajánlotta, hogy az állami funkciók biztosítását Kovászna és Hargita megyében önkéntes misszionáriusok, tanítók, papok, rendőrök, katonák végezzék 50%-os fizetéskiegészítéssel.⁸⁹ De többször felme-

⁸⁵ *MO*, Nr. 251. (1991. október 25.) 14.

⁸⁶ *MO*, Nr. 254. (1991. október 29.) 36.

⁸⁷ A felszólalók gyakran hivatkoztak az évszázados magyar elnyomásra, a horthysta terrorra stb.

⁸⁸ *MO*, Nr. 254. (1991. október 29.) 14.

⁸⁹ *Uo.* 20.

rült az is, hogy indokolt esetben helyezték törvényen kívül az RMDSZ-t,⁹⁰ amelyet az egyik felszólaló kifejezetten terrorista szervezetnek nevezett.⁹¹

A magyar képviselők és szenátorok felszólalásaikban egyrészt cáfolták a Jelentés számos állítását, sorra véve a szövegben fellelt hibákat, csúsztatásokat és valótlanságokat, másrészt többen rámutattak az egész kérdés mögött meghúzódó valódi jelenségre. Tokay György szenátor – még a Jelentés felolvasása előtt – kijelentette, hogy ezúttal már nem az RMDSZ, hanem az egész magyar kisebbség elleni támadásról és az egész közösség megvádolásáról van szó.⁹² Noha a vita során ezt több román képviselő is tagadta, hangsúlyozva, hogy csak a szélsőséges elemeket ítélik el, a magyar szenátor később megismételte állítását – amihez más RMDSZ-es felszólalók is csatlakoztak⁹³ – és azt a szövegből vett idézetekkel is alátámasztotta. A Jelentés „filozófiája” kapcsán Tokay leszögezte, hogy valójában az egész ügy nem más, mint a „Forradalom pere”.⁹⁴ Egy másik szenátor a passzív, nem védekező karhatalomra vonatkozó állításokat döntötte meg, de egy hivatalos kimutatás alapján azt is szemléltetette, hogy a Hargita megyéből távozott 156 román nemzetiségű tanár közül hetvenen *román* tannyelvű iskolákból mentek el, ebből ötvenen pedig *román* többségű településekről.⁹⁵ Verestóy Attila szenátor is felhívta a figyelmet a kontextusukból kiragadott, félreértelmezett állításokra, illetve az RMDSZ-t megbélyegző vádakra, amelyeket nem támasztanak alá bizonyítékok.⁹⁶ Markó Béla szenátor azokról az esetekről szólt, amikor magyarokat értek nacionalista támadások vagy diszkrimináció.⁹⁷ Szócs Géza szenátor, az RMDSZ politikai alelnöke szerint sok román a románellenes atrocitásokról terjesztett rémhírek hatására hagyta el a Székelyföldet. Ezek terjesztői pedig szélsőséges csoportok – a Jelentés valódi szerzői – voltak. Szócs a magyarok és az RMDSZ – az ellenzék egyik legfontosabb ereje – ellen keltett

⁹⁰ Pl. uo. 19, 22.

⁹¹ Uo. 37.

⁹² MO, Nr. 245. (1991. október 18.) 2.

⁹³ Pl. MO, Nr. 262. (1991. november 5.) 15, 18.

⁹⁴ MO, Nr. 251. (1991. október 25.) 14-16.

⁹⁵ MO, Nr. 254. (1991. október 29.) 13.

⁹⁶ Uo. 30.

⁹⁷ Uo. 17.

hisztériát egyenesen a demokrácia elleni fellépésként értelmezte.⁹⁸ Domokos Géza, az RMDSZ elnöke pedig úgy fogalmazott, hogy maga a Jelenítés a románellenes propaganda, amely Romániát külföldön lejáratja, mint elmaradott, nacionalista országot.⁹⁹

A parlamenti vita tulajdonképpen „élőszóban” reprodukálta a Jelenítés és a Különvélemény tartalma közötti eltéréseket. A vitában az egyes állításokat cáfolatok, majd azok cáfolatai követték, sérelmek és vádaskodások kusza egyvelegében. A párhuzamos monológokká szilárduló diskurzus mintegy kijelölte a kérdés értelmezési kereteit a későbbiekre nézve, egyúttal meghatározva taglalásának módját is.

Olvasatok

A Jelenítésben és a Különvéleményben, valamint ezek vitájában fellelhető tartalmi elemek, motívumok és következtetések beépültek a magyar, román és külföldi elemzésekbe, újságcikkekbe, visszaemlékezésekbe vagy parlamenti felszólalásokba. A két „alap-elbeszélésbe” illeszkedtek be a különféle személyes élmények is, valamint a további elméletek és vélemények. A fő kérdésekre („*mi történt?*”, „*ki volt a tettes és ki volt az áldozat?*”, „*kinek volt/van igaza?*”) megfogalmazott válaszok mentén haladva továbbra is két markáns, egymással élesen szembenálló narratívát találunk. Ezek különbözősége azonban korántsem egyszerűsíthető le egy magyar és egy román „nemzeti” értelmezésre. Még akkor sem, ha az egyik – a Jelenítés által is képviselt román „nemzeti-nemzetvédő” – narratíva szinte kizárólag román véleményeket vonultat fel. Ám mivel román elbeszélők a másik csoportban is vannak, az egyébként kétségkívül meglévő nemzeti törésvonalak mellett világnézeti és politikai eltérésekről is beszélhetünk. Természetesen azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a vélemények jó része nem független a politikai játszmáktól, azaz egy adott politika legitimitásáért is szolgálnak, vagy legalábbis ilyen célra is felhasználhatók.

Mindkét nagy olvasatot döntő mértékben meghatározza, hogy az elbeszélők hogyan értelmezik a különféle tényeket, illetve milyen összefüg-

⁹⁸ MO, Nr. 251. (1991. október 25.) 19–20. Szócs Géza nyilatkozatának teljes szövegét lásd: A demokrácia létkérdése a szolidaritás. Szócs Gézának, az RMDSZ politikai alelnökének nyilatkozata. In: Szócs Géza – Farkas Wellmann Endre: *Amikor fordul az ezred.* Budapest, 2009, Ulpius-ház Könyvkiadó. 204–206.

⁹⁹ MO, Nr. 254. (1991. október 29.) 26.

gésrendszerbe helyezik be őket. Továbbá, hogy ebben a folyamatban mi van előbb: maga az értelmezés, azaz egy prekonceptió, amelybe csak be kell illeszteni a megfelelő – a prekonceptiót alátámasztó – összetevőket, vagy pedig a tények állnak össze valamilyen történetté. A következőkben a két jellegzetes narratívából tallózva próbálom meg felvázolni az eltérő megközelítéseket. Elképzelhető, hogy egy alaposabb áttekintés árnyaltabb vagy akár teljesen más felosztáshoz is vezethet.

A „románellenes összeesküvés” narratívája

A parlamenti bizottság Jelentése és az abban közreadott állításokat osztó-átvevő román nemzeti-nemzetvédő interpretációk alapján az 1989-es fordulatot követően a székelyföldi magyarok – magyarországi támogatással – arra törekedtek, hogy a forradalom leple alatt visszaállítsák a korábbi magyar dominanciát a két megyében, és ezzel párhuzamosan minél több románt eltávolítsanak. Ennek a kettős célnak a megvalósítása során magyar-román konfliktusokra került sor, amelyeknek az 1990. márciusi marosvásárhelyi zavargás (szintén a magyar provokációk és az erőszakos, intoleráns magyar fellépés következménye¹⁰⁰) csupán a leglátványosabb része volt, mintegy a magyar agresszió jéghegyének csúcsa.

Ez az értelmezés képezi a nemzeti-nemzetvédő elbeszélések közös alapját. Vannak azonban olyanok is, akik ennél tovább mennek, és a székelyföldi eseményeket egyenesen egy Románia-ellenes összeesküvés és az Erdély elszakítására tett kísérlet egyik lépéseként magyarázzák.¹⁰¹ Az ösz-

¹⁰⁰ Egy 1990. március 21-i kormánynyilatkozat is elsősorban a március 15-i magyar ünnepséget, illetve az azzal visszaélő magyarországi hatóságok (!) és turisták románellenes ténykedését jelölte meg a zavargások okaként. A nyilatkozatot lásd: Simon: *Városkép...* 179-182.

¹⁰¹ Összhangban az 1989. decemberi forradalom idején a Ceaușescu-rezsim által terjesztett hírekkel. Lásd például: Zeno Millea: *Secesiunea Ardealului*. Cluj-Napoca, 2002, Editura Carpatica. Különösen: 116-190., valamint Bogdan Păpădie, Gabriel I. Năstase: *Războiul spionilor în interiorul și dincolo de granițe României*. București, 2005, Editura Phobos. Különösen: 247-267. Az utóbbi kötet szerzői egészen 2003-ig követik nyomon az ezirányú románellenes összeesküvéseket és akciókat. De ugyanez a logika nyilvánul meg például a Vatra Românească filozófiájában is, amelynek honlapján olvasható, hogy: a „hazafias, nacionalista szervezet” [azaz a Vatra] az RMDSZ („magyar irredenta szervezet”) létrejöttére való válaszként alakult meg. Ugyanitt megtalálható az a figyelmeztetés is, hogy a „demokrácia a románellenes

szeesküvés-elméletekre jellemző logika,¹⁰² amellyel az eseményeket látják – vagy legalábbis láttatni akarják – egyébként magában a Jelentésben is tetten érhető. Annak szerzői, amellet, hogy szervezett nyomásgyakorló csoportok ténykedéséről és a románellenes akciók koordinálásáról számolnak be, már-már paranoid gyanakvással szemlélnék mindennemű magyar önszerveződést Romániában, illetve a Magyarországgal ápolat kapcsolatok. Axiómaként jelennek meg Magyarország revizionista és irredenta törekvései, amit már a történelmi előzmények tézisei is megalapoznak.

A Jelentés megállapításai, illetve az egész, ún. „Har-Kov jelenség” rendszeresen visszaköszön a székelyföldi románság körüli diskurzusban. A román nemzetvédők szerint a magyar kisebbségi jogok követelése egyrészt megkérdőjelezi a román állam „egységes” és „nemzeti” jellegét, és bármikor a Székelyföld kiszakadásához vezethet a kormányzat ellenőrzése alól, másrészt a helyi többséget alkotó magyarok nemcsak, hogy elnyomják (vagy legalábbis diszkriminálják) a kisebbségben lévő románokat, hanem fokozatosan asszimilálják is őket – mégpedig „saját” nemzetállamukban.¹⁰³ A Hargita és Kovászna megyében megnyilvánuló románellenességre és szeparatista tendenciákra való hivatkozás fontos szerepet tölt be az itt működő román szervezetek és politikai csoportosulások retorikájában. Egyszerre alapozza meg az erőteljesebb központi támogatás iránti igényeiket és szolgál mobilizáló tényezőként a Székelyföldön „egyeduralkodó” RMDSZ elleni érdekvédelmi-érdekérvényesítő küzdelmük során.¹⁰⁴

A székelyföldi románok ügye azonban nem csak a helyi politikai életben van jelen, hanem időnként országos szinten is felbukkan. Átpoliti-

tevékenységek (...) leplévé válhat, és hogy a magyarok, élükön budapesti vezetőikkel és a magyar diaszpórával” világos tervekkel és stratégiákkal rendelkeznek románellenes céljaik megvalósításához. Ld: http://www.vatraromaneasca.ro/prezentare_vatra_romaneasca.php

¹⁰² Amely egyúttal a titkosszolgálatok működésére is érvényes, hiszen azok is – úgy mond „hivatalból” – gyanakszanak mindenre.

¹⁰³ Lásd például: Ioan Lăcătușu: *Tendințe de enclavizare a unui spațiu românesc – Covasna-Harghita*. București, 2004, Editura România Pur și Simplu.

¹⁰⁴ Lásd például a Kovászna és Hargita megyei román kulturális egyesületeknek a köztársasági elnökhöz, a parlamenthez és a kormányhoz intézett 1999. május 31-i jegyzékét. Közli: Lăcătușu: *Tendințe...* 221-225., valamint a helyi román civil szervezetek és politikai pártok képviselőinek memorandumát a sepsiszentgyörgyi polgármesterhez és városi tanácshoz. Uo. 226-231.

záltságát pedig mi sem szemlélteti jobban, mint hogy mindig az aktuális ellenzék kapja fel – a nacionalista pártok konstans támogatásával.¹⁰⁵ Így, míg 1997-ben az akkor ellenzékben lévő Társadalmi Demokrácia Romániai Pártja¹⁰⁶ támadta a kormányt, 2001-ben már nekik kellett védekezniük az előző ciklusban kormányon lévő pártok kritikáival szemben. Az 1989 utáni románellenes erőszakot és a románok (főleg az értelmiség) elűldözését számos cikkben és könyvben tényként említik,¹⁰⁷ nem beszélve a szélsőségesen nacionalista lapokban (pl. a *România Mare*) rendszeresen publikált írásokról.¹⁰⁸

A „magyar- és/vagy demokráciaellenes diverzió” narratívája

A másik meghatározó értelmezési keret valamivel heterogénebb, mint a fentebb ismertetett narratíva, ám a fő következtetések ebben az esetben is többé-kevésbé azonosak. A székelyföldi események és interpretációjuk itt egy hatalomtechnikai manőver eszközeként jelennek meg, amelyet a Ceaușescu bukása után a hatalmat átvevő (poszt)kommunista csoportok

¹⁰⁵ Mint például az 1997-es parlamenti vita során, amikor szintén felemlegették a tanárok elűldözését, valamint az „elnemzetlenítéshez társuló etnikai tisztogatást”. *MO*, Nr. 205. (1997. november 27.), különösen: 12-14, 25-26, 31-32., valamint a 2001-es bizalmatlansági indítványt: *Motitune privind incapacitatea Guvernului de a asigura exercitarea autorității Statului pe întreg teritoriul țării. 10 decembrie 2001*.

¹⁰⁶ A Ion Iliescu nevével fémjelzett PDSR, az egykori Nemzeti Megmentési Front nagyobbik utódpartja.

¹⁰⁷ Lásd például: Maria Cobianu-Băcanu: Aspecte ale contactului dintre culturi în județele Covasna și Harghita. *ANGVSTIA*, nr. 10, Sf. Gheorghe, 2006, Editura Angvstia. p. 265-276., Uő: Modelul interetnic românesc. Proiect de strategie pentru promovarea identității naționale în contextul intern și internațional contemporan. *Buletinul Ligii cultural-creștine Andrei Șaguna 1998–2001*, Sf. Gheorghe, 2002, Editura Eurocarpatica. p. 76-81., Ioan Lăcătușu: Aspecte ale conviețuirii interetnice din județele Covasna și Harghita. *Buletinul Ligii cultural-creștine Andrei Șaguna 1998–2001*, Sf. Gheorghe, 2002, Editura Eurocarpatica. p. 89-92., Uő: *Structure etnice și confesionale în județele Covasna și Harghita*. Târgu-Mureș, 2008, Editura Universității Petru Maior. p. 64.

¹⁰⁸ A témával kapcsolatban lásd például: *Hungarofóbia a székelyföldi román sajtóban*. 1992, (kézirat), a Jakabffy Elemér Alapítvány kéziratkatalógusa. K356. Valamint egy, az interneten is fellelhető angol nyelvű anyagot: Z. Dragos: *Romanians Hunted Down in Their Own Country*. Ld: <http://www.romanii.ro/NewSite/Romanians%20hunted/Cuprins%201.htm#Anchor-Hungaria-3694>

saját legitimációjuk megerősítésére használtak fel. Egyes magyarázatok szerint a nacionalista kártya ismételt kijátszása, a mesterségesen kreált külső és belső (magyar-) veszély a múlt rendszer politikai rendőrségének, sőt, általában véve az új hatalom támaszaiként működő korábbi struktúrák jó részének átmentését szolgálta. Vannak, akik egyenesen az antideмокratikus visszarendeződés érdekében kidolgozott forgatókönyvekről, tudatos provokációkról és diverzióról beszélnek – különösen a marosvásárhelyi konfliktus kapcsán. Mások arra mutatnak rá, hogy a Jelentés egyfajta ellentámadásként, a „magyarok” igazi (azaz irredenta) szándékait leleplező dokumentumként is értelmezhető, kiváltképp a külföldön ténykedő „magyar lobb” ellensúlyozására.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Gabriel Andreescu: *Ruleta. Români și maghiari, 1990–2000*. Iași, 2001, Polirom. Különösen 21-31., 36-46., 63-65., 324-328.; Kincses Előd: *Marosvásárhely fekete márciusa*. Budapest, 1990, Püski. Különösen 100-102.; Bánya László: *Az eredeti demokráciától a maffia-állam felé?* Kolozsvár, 2005, Koinónia. 247-250.; Daniel Vighi: A volt Szekuritáté politikája 1990-ben I. *Provincia*, 2001. 8-9. sz. 7.; Uő: A volt Szekuritáté politikája 1990-ben II. *Provincia*, 2001. 10. sz. 12.; Szokoly Elek: Marosvásárhely, 1990 – etnikumközi konfliktus? In: Szokoly Elek (szerk.): *Provincia 2000. Válogatás a folyóirat cikkeiből*. Marosvásárhely, 2001, Pro Europa Kiadó. 33-36.; Marius Lazăr: Percepții identitare și relații interetnice în Secuime. Element pentru o „deconstrucție” și o „reconstrucție”. In: Lucian Nastașă, Salat Levente (ed.): *Relații interetnice în România postcomunistă. Cluj-Napoca*, 2000. Centrul de resurse pentru diversitate etno-culturală. 347-361.; Szilágyi N. Sándor: Szeparatizmus? Miért ne? In: Uő: *Mi egy más*. Kolozsvár, 2003, Kalota Könyvkiadó. 91-109.; Elena Ștefci: A primitív reagálás logikája. *A Hét*, 1991. 47. sz.; Magyar Nándor László: Raportörök észjárása 1-2. (Mi van a címlapon?) *A Hét*, 1992. 2, 3. sz.; Domokos Géza: *Esély I.* ... Különösen: 24-27., 171-172., 204-213., 306-308. Uő: *Esély II.* ... Különösen: 218-235.; 254-256.; Tánczos Vilmos: Kettős hatalmi szerkezet a Székelyföldön. *Magyar Kisebbség*, 1998. 2. sz.; Tánczos Vilmos: *A székelyföldi románok politikai magatartása*. 1992, (kézirat), a Jakabffy Elemér Alapítvány kéziratkatalógusa, K381; *Ultranacionalista szervezetek Hargita és Kovászna megyékben*. 1992, (kézirat), a Jakabffy Elemér Alapítvány kéziratkatalógusa, K354; Magyar, Magyari-Vincze, Birtók: *Ünnepélyes...*; Király Károly: *Nyílt...* 180-200.; Demény Lajos: Király Károly: Nyílt kártyákkal (recenzió). *Magyar Kisebbség*, 1996. 1-2. sz.; B. Kovács András: Ember vagy biológiai tartalék? In: Uő: *Szétszabdalt Székelyföld*. Marosvásárhely, 2006, Mentor Kiadó. 217-237.; Román győző interjúja Takács Csabával. *Romániai Magyar Szó*, Bukarest, 1991. november 8. Idézi: Udvardy Frigyes: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1990–2003*. <http://udvardy.adatbank.transindex.ro/>; Márványi Péter: Különös furgon a főtéren. *Hetek*, 1999. július 17. <http://hetilap.hetek.hu/index.php?cikk=5050>.

A magyar szerzők – érthető módon – kiemelten foglalkoznak a kérdés nemzeti dimenziójával. Ebben a tekintetben a magyar értelmezés gyakorlatilag a román „nemzeti-nemzetvédő” narratíva kifordítottja, ahol csak a bűnös és az áldozat szerepét kell felcserélni.¹¹⁰ Az 1989 decembere utáni események és folyamatok itt általában úgy jelennek meg, mint a hetvenes évektől egyre inkább kisebbségellenes irányba kilengett, homogenizáló inga visszalendülése, azaz a többé-kevésbé normális viszonyok helyreállítása – vagy legalábbis az arra tett kísérlet. Ebből pedig az következik, hogy a magyar-román konfliktus egyik fő oka a politikai fordulatig privilegizált, de hirtelenjében megingott helyzetüket védelmezni próbáló helyi román elitcsoportok hisztériája. A székelyföldi román elitek ugyanakkor szövetségesekre leltek a nacionalista, nemzeti kommunista eszmék híveiben, valamint azokban a központi hatalmi és érdekcsoportokban, amelyek szintén a régi struktúrák fenntartásában voltak érdekelték.¹¹¹ A „román exodus” vonatkozásában a magyar elbeszélések többnyire csak az elnyomó hatalom kompromittált, főképp történetesen román nemzetiségű képviselőinek – azaz a kommunista pártfunkcionáriusoknak és belügyi alkalmazottaknak – a menekülését, illetve a kihelyezett tanárok hazatérését tartják nyilván.

Ami pedig a „Har-Kov jelenséget” illeti, az a magyar oldalon is jól használható a közösség mozgósítására, de „magyar szemmel” természetesen az egész ügy teljesen másképp fest. A magyar média egyik fő témája a románság székelyföldi, a magyarok rovására történő térhódítása, ami hosszabb távon a régió elrománosítását vetíti előre.¹¹² Bár a fordulat tájékán valóban érzékelhető volt bizonyos románellenesség, a magyar értelmezések szerint a „Har-Kov jelenségnek” valójában nem sok köze van a valós helyzethez, és az egész probléma inkább egyfajta mesterségesen gene-

A marosvásárhelyi események körüli hangulatot érzékelteti Sütő András: *Visszapillantás* – 1992. In: Uő: *Fülesek és fejszések között*. Csíkszereda, 2001, Pallas-Akadémia Kiadó. 113-213. Valamint: *Fehér könyv. Az 1990. március 19. és 20-i események Marosvásárhelyen*. Budapest, 1991, Püski.

¹¹⁰ A „másik” hibáztatásáról lásd: Alina Mungiu-Pippidi: *Transilvania subiectivă. București*, 1999, Humanitas. 136-140.

¹¹¹ Vö: Tom Gallagher: *Romania After Ceausescu*. Edinburgh, 1995, Edinburgh University Press. 86-96., 117-120.

¹¹² Lásd például Csáky Zoltán és Marossy Géza *Hagymakupolás honfoglalás* c. filmjét. Duna Televízió, 2001.

rált, önjáróvá vált (ál)kérdés, amelyet a romániai magyar-román viszony „relatív rendezetlensége” tesz lehetővé.¹¹³

Konklúzió

A két narratíva közös jellemzője, hogy mindkettő egy többé-kevésbé kerek történettel szolgál. Ám ezek jó néhány ponton különféle feltételezésekre, mi több, spekulációkra épülnek, így sok esetben csak akkor állják meg a helyüket, ha eleve hitelesnek fogadjuk el az elbeszélőt, azonosulunk nézőpontjával és logikájával.¹¹⁴ A párhuzamos elbeszélések közelítésére nem sok remény van, mivel egymást kizáró szemléletekről van szó. A meglehetősen etnocentrikus román „nemzeti-nemzetvédő” látásmód legfontosabb pillérei a román nemzeti-nemzetállami érdekek mindenek felettisége és az axiomatikus „magyarveszély”. A másik megközelítés a kisebbségi követelések jogosságából indul ki, s a magyar elbeszélőknél hangsúlyosan jelenik meg a magyar érdekérvényesítés békés hagyománya.

Ami az 1989 utáni székelyföldi románellenes atrocitások *valóságtartalmát* illeti, a Jelentés és a Különvélemény, illetve a két olvasat között feszülő ellentmondásokat talán csak az egész ügy újbóli kivizsgálásával lehetne megnyugtató módon feloldani, mégpedig objektív, kívülálló szereplők bevonásával.¹¹⁵ Mindazonáltal az azóta eltelt közel két évtized ese-

¹¹³ A Har-Kov diskurzus értelmezéséről lásd: Biró A. Zoltán: „Csodálatos” és „intoleráns” vidék. Jegyzetek a Har-Kov problémáról. In: Uő: *Stratégiák vagy kényszerpályák? Tanulmányok a romániai magyar társadalomról*. Csíkszereda, 1998, Pro-Print Könyvkiadó. 167-179. Ezzel kapcsolatban lásd még: Mungiu-Pippidi: *Transilvania...* 134-136., ill. Biró A. Zoltán – Gagy József: Román-magyar interetnikus kapcsolatok Csíkszeredában: az előzmények és a mai helyzet. *Antropológiai Műhely*, 1993, 1. sz. 7-66.

¹¹⁴ A marosvásárhelyi konfliktus verzióit és magyarázatait lásd pl.: Simon: *Városkép...* De az eltérő értelmezéseket szemlélteti az is, hogy míg a Jelentés szerint a marosvásárhelyi összecsapások alatti és utáni fenyegetések hatására sok román hagyta el Hargita és Kovászna megyét, a magyar visszaemlékezések magyar menekülthullámról szólnak 1990 tavaszán, amit a menekültekre vonatkozó adatok is alátámasztanak. Lásd: Tóth Pál Péter: *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994)*. Budapest, 1997, Püski. 46.

¹¹⁵ A Jelentés parlamenti vitája során egyébként egy nemzetközi bizottság bevonására tett javaslatot egy nemzeti liberális párti képviselő is. *MO*, Nr. 251. (1991. október 25.) 13.

ményei és folyamatai cáfolni látszanak a romániai magyarság és politikai képviselete szeparatizmusára, valamint a Magyarország revizionista törekvéseire vonatkozó elméleti konstrukciókat. Még akkor is, ha kellőképpen kidolgozott összeesküvés-elméletekkel mindent meg lehet magyarázni – és mindennek az ellenkezőjét is.

A fordulat során történt leszámolásokon túl a románok egy részét – különösen a Székelyföldön, ahol kisebbségben élnek – kétségkívül elbizonytalanították az immár szabadon megélt magyar identitás megnyilvánulásai. Az előző időszakban háttérbe szorított „magyar világ” emancipálódása sokukat aggodalommal tölthetett el, és ők úgy érezhették, hogy védelemre van szükségük. A korábban mindkét oldalon felgyülemlett sérelmekből és bizalmatlanságból pedig nem volt nehéz feszültséget gerjeszteni, amely interetnikus konfrontációba torkollott. Ám ez az elmentét túlnyomó részben megmaradt a szimbólumok mezején. Az erőszakos cselekedetek Romániában szerencsére elszigetelt jelenségek maradtak, és nem álltak össze egy igazi konfliktussá, valódi etnikai tisztogatásokkal.

(A konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata)